

TRI RAZDOBLJA U RAZVITKU NAŠE DIJALEKTOLOGIJE*

DALIBOR BROZOVIĆ

I.

Nauka o jeziku jedna je od najstarijih znanosti. Svako od civilizacijskih središta Staroga vijeka stvorilo je onakvu nauku o jeziku, kakva mu je trebala, — stara Kina i Egipat zbog osobitih odnosa između jezika i svojih ideografskih pisama, Mezopotamija kako bi osigurala semitskim nasljednicima Sumeraca upotrebu i točno razumijevanje sumerskoga jezika, krajevi oko Male Azije, gdje je bilo mnogo jezika, trebali su u prvom redu neku vrstu rječnika. Samo su se Helada i stara Indija uzdignule u proučavanju jezika razvivši ozbiljan gramatički studij, uvjetovan doduše filološkim potrebama, ali osnovan na filozofskim shvaćanjima svoga doba. Latinska, a također i židovska, arapska i ostale orijentalne filologije samo su derivati grčke jezične znanosti, više ili manje izravni, pa tako i perzijska filologija, iako joj korijeni sežu u Mezopotamiju. Opća je dakle značajka antičke i ranosrednjovjekovne jezične znanosti da obrađuje samo pisane idiome, na govorni se jezik obazire samo ako daje pravila književnog izgovora. Dijalekt je dakle nepoznat kao predmet naučnog zanimanja, čak se i grčki dijalekti obrađuju samo filološki. To sve vrijedi i za zametke slavenske filologije, kojoj treba da tražimo početak još u ćirilometodsko doba.

Postepeni razvoj pismenosti na narodnim jezicima u Srednjem i Novom vijeku nije ništa promijenio u odnosu na dijalekte. Svaki idiom, bio on po lingvističkim kriterijima jezik ili dijalekt, počinje se proučavati tek pošto se počne redovno pisati, a samo je proučavanje potpuno u klasičnim obrascima. Svaki se ostali interes svodi na primarne praktične potrebe misionara i raznih putnika i trgovaca. Dijalekti ne postaju punopravan objekt znanstvenog interesa čak ni s rađanjem novog tipa filologije (komparativne) i izdvajanjem moderne lingvistike iz nje, što se sve izvršilo koncem XVIII. i u prvoj polovici XIX. stoljeća; sada je doduše nauka, da tako kažem, otkrila

* Nastupno predavanje održano pod naslovom »Naša dijalektologija u svijetu suvremene lingvistike« na Filozofskom fakultetu u Zadru 11. ožujka 1958.

da opstoje dijalekti, zato što se pojavila mogućnost, da joj dijalekti posluže kao posve nov izvor podataka. Dijalektologija dakle nastaje kao pomoćna nauka jezičnih znanosti, učenjaci se dijalektima bave usputno, kako bi mogli uspješnije izvršavati svoje redovne znanstvene zadatke. U stvari se u svijetu tek u toku posljednjih sto godina dijalektologija pomalo oblikuje kao samostalna znanstvena disciplina, s vlastitim kadrovima i s vlastitim ciljevima. Ima i drugih jezičnih grana, koje su se u tom istom razdoblju na takav način osamostalile; i sama se lingvistika, bez obzira na uži objekt studija, raspala u cjelini na sinhronu i dijahronu, ali dijalektologija se od svih disciplina razlikuje utoliko, što je sam njezin predmet proučavanja nov. Time je i dijalektologija, iako je — kako smo vidjeli — izrasla iz jedne od najstarijih znanosti, kao nauka sasvim nova pojava, što je izuzetak u skupu društvenih znanosti.

*

Ovaj nam uvod nije bio potreban radi historijata lingvistike, nego kako bismo mogli odrediti značajke dijalektologije kao nauke. Nastala je kao dopunski izvor podataka za lingvistiku, a danas kao samostalna jezična disciplina prati u stopu lingvističku znanost, preuzimajući od nje metode i obrađujući u dijalektima one pojave, koje lingvistika proučava u jeziku kao cjelini. To znači, da je danas svaka nacionalna dijalektologija i po metodama i po predmetu proučavanja odraz svoje nacionalne lingvistike. Tako je i u hrvatskoj i srpskoj dijalektologiji.

Naša je dakle dijalektologija odraz naše jezične znanosti kao cjeline, ima sve njezine prednosti i nedostatke; razvitak i rast jezične znanosti očituju se u našoj dijalektologiji, a specifičnosti našega jezika i nauke o njemu daju joj pečat, koji problematiku naših dijalekata individualizira u slavističkom svijetu.

Povijest hrvatskosrpskog jezika jedna je od najzanimljivijih u Evropi i svakako jedna od najoriginalnijih. Književni se jezik stvarao na istoj lingvističkoj podlozi — hrvatskosrpskoj — i uz isti početni književni uzor — crkvenoslavenski —, a ipak je kod naših dviju nacija išao različitim putovima i tek se sredinom prošlog stoljeća oblikovao zajedničkim naporima. Govorni se jezik razvijao u posve izuzetnim prilikama, na samoj stoljetnoj fronti dvaju svjetova, s pokretima masa, kakvi su poznati još samo u Rusiji. Oba su ova momenta u velikoj mjeri odredila značajke naše dijalektologije. Mladost i nefiksiranost književnog jezika dugo ju je sprečavala da se izdvoji iz filologije, normiranje književnog jezika, na pr. *jata* i naglasaka, u našim se shvaćanjima još uvijek suviše povezuje sa štokavskom dijalektologijom, a premalo osniva na autonomnom stogodišnjem životu književnog jezika. S druge je strane osobit razvoj hrvatskosrpskog jezika kao lingvističke jedinice izvanredno otežao rad našim dijalektolozima: znatno veći dio hrvatskosrpskog jezičnog područja nije kontinuirano nastavan, pa se prema tome ni govori nisu mogli

organski razvijati. Što se konačno tiče šire znanstvene važnosti naše dijalektologije, ona znatno prelazi naše okvire, — svojom osebujnom formacijom naši dijalekti nude izvanredno povoljne uvjete za usavršavanje dijalektološke metodologije, a čuvanje intonacija u većini govora triju od četiri hrvatskosrpska dijalekta — fenomen, koji je poznat samo na južnoslavenskom zapadu i u baltičkim jezicima, — stavlja napredak cijele svjetske slavistike (a posredno i indoevropéistike) u priličnu zavisnost o hrvatskosrpskoj dijalektologiji.

U tim su osnovnim crtama sadržani i svi elementi naše dijalektološke problematike.

Pitanje, koje nas ovdje neposredno zanima, dađe se lako formulirati: u kojoj mjeri naša današnja dijalektologija izvršava zadatke, koje joj nameće ova kompleksna situacija, i da li ih izvršava na suvremen način? Odgovor na to pitanje ne može nažalost biti potpuno pozitivan, ali se za opravdanje mora odmah reći: dijalektologija tu snosi samo manji dio krivice, ona uostalom — kako smo vidjeli — samo odražava razvojni stupanj opće nauke o jeziku, njezinu znanstvenu razinu. A iako je naša jezična znanost izvršila golem posao u sto godina, iako je hrvatska i srpska filologija i lingvistika dala takve veličine kao što su Vuk, Daničić, Jagić, Maretić, Rešetar, Belić, Ivšić i Skok, ipak nije mogla dostići međunarodnu razinu, morala je više ili manje zaostajati, jer se razvijala u društvenopolitičkim uvjetima Austrougarske, Srbije i stare Jugoslavije, s državnim i administrativnim granicama, koje su je sputavale, sa uvijek skućenim materijalnim sredstvima, s hitnim a preteškim nagomilanim praktičnim i idejnim nacionalnim zadacima, koji joj jednostavno nisu dopuštali da ide u korak s naukom sretnijih naroda. Bilo je, sasvim naravno, i subjektivnih, ne toliko opravdanih momenata, no njihov je udio neznatniji. Jasno je, da se sve to odrazilo i na našoj dijalektologiji i da je ona danas, onakva kakva jest, rezultanta svih tih činilaca.

Naša je dakle zadaća da postavimo tri problema. Prvo, da ustanovimo razvojni put naše dijalektologije, što ona nosi u sebi još od svojih zametaka, koje su linije na tom putu bile odlučne za njezinu fizionomiju, opseg i izbor predmeta, mjesta i načina istraživanja, sve kako bismo, razumjevši genezu, mogli ispravno sagledati sadašnje stanje u svim vidovima. Drugo, valja stvarno, objektivno, istodobno i skromno i s priznanjem ocijeniti dosadanja dostignuća naše dijalektologije sa svim rezultatima kao i prazninama na dijalektološkoj karti i isto tako razmotriti sadanje naše znanstvene i istraživačke napore. To će nam omogućiti da izvršimo treću zadaću: ustanoviti, koji su zadaci najpreči, koje terene prvenstveno treba istražiti, koji historijski (i etnološki, etnogenetski, kulturno-historijski i književno-historijski) momenti moraju biti obrađeni, da bi činjenice dobile potrebno osvjetljenje, koji su teoretski problemi ključne točke za daljnji rad, koje su metode najsvrsishodnije, u čemu nam opća terenska situacija nameće prioritete, a kako pak treba metodološki i po znanstvenoj važnosti stupnjevati prioritet zadataka, zatim što nam

nedostaje, da dovršimo dijalektološku sliku hrvatskosrpskog jezičnog područja, i što nam je potrebno, da bismo podacima iz naše dijalektologije riješili pojedina svoja i općeslavistička pitanja, i konačno, kakve su naše stvarne snage, materijalne mogućnosti, kadrovska situacija i znanstvena sprema.

II.

Stvaranje naše nauke o jeziku istodobno je sa stvaranjem književnog hrvatskog ili srpskog jezika. Većina evropskih naroda bila je u to doba u bitno povoljnijem položaju: posjedujući već uređen književni, t. j. standardni jezik, mogli su znanstvene napore usmjeriti na proučavanje prirode svoga jezika, njegove historije i poslije i njegovih dijalekata. A nama su osnovne nacionalne kulturne potrebe nužno nametnule cijepanje snaga u dva pravca: veći se dio energije dao na rad oko književnog jezika, pa se ona rasipala u t. zv. »školama« (službena srpska protuvukovska, Vuk-Daničićeva, Zagrebačka, Riječka), a manji se dio orijentirao na više manje jednostavnu faktografsku historiju pisanoga jezika. Čak se i povijest jezika djelomično podređuje normativnim potrebama: kako naš gradski svijet nije u ono doba imao razvijen hrvatskosrpski, a kamoli vukovskoškavski jezični osjećaj, trebalo je da nam historija jezika pokaže, što je u jeziku naše, što strano. Tako je i veliki historijski Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU, inače sam po sebi veličanstven spomenik naše nauke, dugo zadržao dobrim dijelom arbitražnu ulogu u normativnim pitanjima. Drugim riječima, kako književnoga jezika praktički još nije bilo, a govorni je bio nepoznat, morala se priroda jezika upoznavati na spomenicima iz prošlosti.

Ono malo pažnje, što se do Vuka i Ilirizma posvećivala dijalektima, uvjetovano je bilo čisto komunikacionim potrebama (na pr. Reformacije i Proturreformacije). To je i razumljivo s obzirom na izložene opće zakonitosti u razvitku jezične znanosti. Vuk je komunikacioni problem hrvatskosrpskog jezičnog područja postavio u višem smislu (nacionalno, ideološki i naučno višem), on ga je rješavao odjednom i u cjelini i zato se s dijalekatskim problemom morao ozbiljno suočiti. Iako tada još nema uvjeta za razvoj dijalektologije, pa niti kao pomoćne jezične grane, ipak je Vuk morao riješiti bar dva problema: prvo, koju od postojećih govornih jedinica uzeti za temelj književnog jezika, što za Vuka doduše i nije dolazilo u pitanje, ali je valjalo naći argumentaciju; i drugi problem, kako praktično klasificirati hrvatskosrpske govore i dijalekte. Oba je problema Vuk rješavao usputno, u predgovoru prvog izdanja *Srpskog rječnika* (1818), u predgovoru *Srpskim narodnim poslovicama* (1836), u *Kovčežiću za istoriju, jezik i običaje Srba sva tri zakona* (I. 1849).

Jasno je, da sve, što je rečeno za Vuka kao ličnost, vrijedi i za Ilirski pokret kao kolektiv. I on se mogao samo fragmentarno baviti dijalekatskom problematikom. Istakao bih samo jednoga od ilirskih radnika, filologa Antuna Mažuranića, čija su opažanja i razmatranja

o čakavskom akcentu dovela poslije radom Šahmatova, Ivšića i Belića do zaključaka, koji su revolucionarno izmijenili slavensku akcentologiju i imali posljedice, kojima je dalekosežnost i danas još teško ocijeniti.

Iz ovoga zametnog razdoblja potječe podjela hrvatskosrpskog jezika na kajkavski, čakavski i štokavski dijalekt kao i podjela štokavskog dijalekta po refleksu glasa *jat* na t. zv. narječja: ekavsko, ijekavsko i ikavsko. I četvrti naš dijalekt, torlački, dobio je u Vukovu rječniku ime, iako nije ušao u Vukovu klasifikaciju.

Vidjeli smo, kako je na početku naše jezične znanosti historija jezika imala podređenu ulogu u odnosu na rad oko književnog jezika. Zato će prvi dijalektološki opažaji poteći iz normativnih potreba, a tek onda mogu slijediti potrebe historijske gramatike. Značajno je i bitno, da u ovom početnom razdoblju najvrednije, što je dano o dijalektima, daju jedan leksikograf i kodifikator jezika na osnovi folklornog materijala (Vuk) i jedan gramatičar, pisac »slovnica« (Mažuranić). Ali kako je u to doba historija jezika znanstvena i teoretska dopuna naporima oko književnog jezika i izvor činjenica za nj, jasno je, da se prvo sistematskije proučavanje dijalekata moralo roditi iz potreba historije jezika, što je u skladu s općim zakonitostima u razvitku lingvistike, ali ujedno se moralo na početku osnivati ne na terenskom proučavanju živa govora, nego na filološkom istraživanju spomenika pisanih u doba, kad su dijalekti imali ulogu književnog jezika. Osnovni su takav rad Daničićeve *Razlike između ezika srbskoga i hrvatskog* (1857), gdje čakavština figurira kao hrvatski, a štokavština kao srpski jezik, što je objašnjivo tada još nejasnim pojmovima o nacionalnoj i jezičnoj situaciji na slavenskom Jugu. Može se reći, da od te Daničićeve radnje datira naša dijalektologija, iako tada još nije samostalna disciplina. Tek se nakon nje počinju javljati dijalektološki radovi opisnog ili teoretskog karaktera, isprva dakako kao opis rodnoga govora pišćeva, a poslije i kao rezultat terenskih istraživanja. I ovdje bih opet spomenuo Antuna Mažuranića i njegovu radnju *O važnosti accenta hěrvatskoga za historiju Slavjana* (1864). Ona izvire iz njegova prethodnog »slovničkog« rada, ima historijski karakter, a osniva se na poznavanju čakavštine njegova rodnoga mjesta, pa zato u sebi veže sva tri momenta značajna za prvu fazu naše dijalektologije, veže ih u njihovu prirodnom vremenskom redoslijedu.

Ovakav razvoj naše dijalektologije od zametaka sredinom prošlog stoljeća do njezina osamostaljenja u disciplinu koja ima vlastite zadatke, ciljeve i metode, što pada već u naše stoljeće, može se vidjeti iz Belićevih riječi u Stanojevićevoj Narodnoj enciklopediji srpsko-hrvatsko-slovenačkoj (1929). Govoreći o historiji srpskohrvatskog jezika on kaže: »Ali se vidjelo, a u tome se znaku nahodila cjelokupna tadašnja nauka, da se bez proučavanja, i to svestranog, naših dijalekata, ne može sa pravom korišću upotrijebiti jezički materijal spomenika. Tako se počela razvijati naša dijalektologija. Poslije Karadžića, koji je dao prvi materijal u tome pravcu, došli su radovi drugih:

A. Mažuranića (1843), P. Budmanija (1883), Rešetara, Belića, Brocha, Ivšića, Strohala, Veselinovića, Tentora, Kušara, Aranze, Zgrablića, Šurmina, Milasa, Namanića, Leskiena, Fanceva, Žepića, Lukjanjenka, P. Đorđevića, Rožića, Oblaka, Lj. Stojanovića, M. Stanojevića, Ivkovića i mnogih drugih, naravno sa vrlo nejednakom vrijednošću. Radovi Rešetara, Ivšića, Belića i Fanceva omogućili su da se utvrde glavne crte naših savremenih dijalekata . . . »

I Belić dakle vidi u potrebama historije jezika impuls za proučavanje dijalekata. Važno je za nas, da su te potrebe odlučne ne samo za genezu naše dijalektologije, nego i za njezin karakter; ona je naime usmjerivala svoje napore na ona područja, koja najviše mogu pružiti za historiju jezika (i preko nje za usporednu slavensku gramatiku). To je za dijalektologiju bilo loše, jer se zapostavila dijalekatska cjelina, stvarale se velike praznine, ali je bar u općeteoretskom jezičnom smislu dalo korisne rezultate. No ona druga komponenta, povezanost svih naših jezičnih disciplina za rad oko našeg književnog jezika, djelovala je na hrvatskosrpsku dijalektologiju samo negativno. U našoj se svijesti nije osjećala potreba da se terenski proučava štokavski dijalekt, smatralo se, da nema za to potrebe, jer je on kao književni idiom više manje poznat. Tako se i ono malo pažnje, posvećene štokavskom dijalektu, svelo na utvrđivanje raznih otklona od Vukova jezika, ili pak, obratno, na proučavanje štokavskog jezičnog materijala, prvenstveno folklornoga, za dopunsko upoznavanje Vukova štokavskog tipa. To je jedan od osnovnih razloga, što su čakavski govori u razdoblju do osamostaljenja dijalektologije opisani, klasificirani i objašnjeni bolje od štokavskih govora. Pa i uzroci za stanovito zapostavljanje kajkavskoga i na drugi način torlačkoga dijalekta imaju približno iste ideološke i praktičke korijene. Samo valja istini za volju reći, da je književni hrvatski ili srpski jezik imao od svoga vezanja uz štokavsku dijalektologiju bar isto toliko štete, koliko i ona sama.

Naša se dijalektologija kao lingvistička disciplina osamostalila na početku XX. stoljeća. Tada ona dobiva samostalan naučni zadatak: svestrano terensko i historijsko proučavanje hrvatskosrpskih dijalekata, bez kakve posebne izvandijalektoške svrhe. Mislim, da su odlučne godine 1906. (Belićeva *Dijalektologijska karta serbskoga jazyka*) i 1907. (Rešetarev *Der štokavishe Dialekt*). Može se reći, da je tih godina konstituirana naša dijalektologija kao cjelovita grana. Priprema su bili drugi specijaliziraniji radovi ove dvojice radnika, osobito dva kapitalna djela: Rešetarevo *Die serbokroatische Betonung südwestlicher Mundarten* (1900) i Belićevo *Dijalekti Istočne i Južne Srbije* (1905). Ipak opstoji razlika između Rešetara i Belića: Rešetar, svestran filolog, vrhunac je dijalektologije prošlog stoljeća i ujedno prijelaz u njezinu novu kvalitetu u ovom stoljeću. Belić, šesnaest godina mlađi, učenik najboljih ruskih i njemačkih lingvista, već je sasvim u našem stoljeću, možemo čak reći, da u prvoj polovici XX. stoljeća srpska dijalektologija (i uopće jezična znanost) nosi njegov

osobni pečat i da je Belić čovjek, koji je u tih pet desetljeća najšire naučno zahvatio cijelo hrvatskosrpsko jezično područje.

Rešetaru i Beliću pridružio se Stjepan Ivšić, osam godina mlađi od Belića. Njegov je *Današnji posavski govor* (1913) pandan spomenutim radnjama Rešetara i Belića, a poput Rešetareva *Betonunga* prethodile su *Posavskom govoru* tri opsežne Ivšićeve akcentološke studije (od 1911). Tek će budućnost pokazati u punom opsegu domet ovih studija za našu dijalektologiju i za slavistiku u cjelini. Ivšić je u hrvatskoj dijalektologiji zauzeo mjesto, koje Belić ima u srpskoj, samo mu je rad opsegom znatno manji od Belićeva, jer su ga filološka istraživanja djelomično udaljila od dijalektologije. U svakom su slučaju Belić i Ivšić centralne ličnosti hrvatskosrpske dijalektologije u prvoj polovici našega stoljeća. Najvažniji se njihovi daljnji dijalektološki radovi odnose uglavnom na naše središnje dijalektološko pitanje, na naglasak: Belićevi *Zamětki po čakavskim' govoram'* (1909), *Akcentatske studije I* (1914), *O osnovnoj čakavskoj akcentuaciji* (1935), *Iz srpskohrvatske akcentologije i dijalektologije* (1952) i Ivšićevi *Jezik Hrvata kajkavaca* (1936) i *Iz naše akcentuacije i dijalekatske problematike* (1951). Napose treba spomenuti Belićeve članke iz Stanojevićeve Narodne enciklopedije, koji su imali bitno klasifikaciono i rekapitulaciono značenje. Ako treba da damo dijalektološku ocjenu ovih dviju centralnih figura, mogli bismo reći: Ivšićev je rad dublji, ali uži, manje lingvističan u užem smislu, više iscrpan nego zaokružen. Belićev je rad širi, sintetičniji i dovršeniji, opsežniji, više su iskorištene zasade opće lingvistike.

Osim Rešetara (koji je poslije samo sporadički intervenirao u dijalektologiji, uglavnom o *jatu* i genezi dubrovačkog govora), Belića i Ivšića ugradili su svoj prinos u hrvatskosrpsku dijalektologiju prve polovice našega stoljeća još mnogi drugi jezični znanstveni radnici. Nas ovdje manje zanima sustavan historijat, važnije nam je uočiti, što tko unosi novo. Zato izostavljam strane učenjake (na pr. vrlo važnoga Mačekkog ili Petrovicia), jer je to intervencija izvana, ona bi mogla na nas utjecati i da ne obrađuje naš materijal, a sami rezultati obradbe pojedinih govora nisu nam ovaj čas važni ni kod naših radnika, makar njihovi radovi bili vrijedni, opsežni, iscrpni i većinom sigurni (Miloš Moskovljević, Marinko Stanojević, Budimir Tomljenović, Gliša Elezović, Danilo Vušović, Mihajlo Stevanović, Blaž Jurišić, Vaso Tomanović, Milko Popović).

U dijalektologiji našega stoljeća istakao bih prvo, da se sad već javljaju dijalektolozi, kojima je ta disciplina osnovno polje rada. Solidnošću rada i prostornom i vremenskom širinom interesa imao je Gojko Ružičić uvjete da preuzme vodstvo. Druga su dva više manje čista dijalektologa Mate Hraste, koji polazeći od čakavštine sistematski proširuje područja svoga istraživanja i tako stvara teren za sinteze, i Milivoj Pavlović, koji je u središte proučavanja stavio migracionu problematiku. Njegov je iscrpni *Govor Sretečke Župe* napredak u našoj dijalektologiji baš za metodologiju povezivanja činjenica iz suvremenog govora s genezom pučanstva, a u ostalim

njegovim radovima, inače fragmentarnog karaktera, ima u tom pogledu duhovitih i poučnih rješenja.

Pojedini naši dijalektolozi i uopće lingvisti unose u ovom razdoblju posredno ili neposredno u našu dijalektologiju priličan broj novih momenata: eksperimentalna fonetika (Branko Miletić, Josip Hamm, Miloš Ivković), opisna lingvistička geografija (Josip Ribarić), sintaktička analiza (Jovan Vuković), analiza vrijednosti jezičnih elemenata u njihovu funkcioniranju (Josip Hamm, Petar Guberina). Svaki je od ovih priloga za dijalektologiju ujedno i specijalizacija i napredak cjeline, iako neki od njih zbog malog opsega ili uskog terena nemaju velikog dijalektografskog značenja. Značajno je, da svaki od ovih priloga ima korijen u ovom ili onom elementu dijalektološkog rada Belićeva i Ivšićeva. U ovom se razdoblju dijalektologija koristi općim napredovanjem naše jezične znanosti, pa i daljih disciplina. Romanist Petar Skok pružio je svojim balkanističkim, onomastičkim, etimološkim i lingvističko-geografskim radovima bogat metodološki i činjenički materijal našoj dijalektologiji, koji ona još nije pravo upotrebila. Treba spomenuti i rad Stjepana Pavičića o problemima nastavanja i migracija, koji ni pisac ni tko drugi nije dijalektološki iskoristio.

Ocrtala su se pred nama dva velika razdoblja u razvitku naše dijalektologije — druga polovica prošloga i prva polovica ovog stoljeća, s time da oba prelaze granične godine 1900. i 1950. Metodički je vrlo korisna usporedba ovih dvaju razdoblja. Osnovna je razlika, što u prvome dijalektologija još nema vlastitog cilja ni vlastitih kadrova ni vlastitih sinteza, što sve u većoj ili manjoj mjeri stječe u drugom razdoblju. Metodološki i lingvistički slaba sprema pojedinih radnika dovodi u prvom razdoblju do diletantizma i nepouzdanosti radova ne samo kod filoloških amatera nego i kod ljudi, što su se istakli na drugim poljima, kao na pr. Đuro Šurmin. U drugom je razdoblju znatno manji postotak amaterskih radova s diletantskim obilježjima, a njihovi pisci s obzirom na svoju formaciju zapravo samo vremenski, t. j. formalno, spadaju u drugo razdoblje (na pr. Rudolf Strohal, Mijo Žuljić, oba iz prelaznog doba). Tehnika i organizacija rada nisu u prvom razdoblju gotovo ni postojale, jedina bi manifestacija bio Rešetarev pokušaj kvestionara (1897), a i to je pri koncu prvog razdoblja i od čovjeka, čiji rad spada pretežno u drugo razdoblje. U drugom se razdoblju ovim pitanjima posvećivala postepeno sve veća pažnja, tu su kvestionari i metodološke upute Ivšića, Belića, Skoka, Blaža Jurišića, onda bar jedna solidna čisto dijalektološka publikacija (*Srpski dijalektološki zbornik*), pa organizacioni rad akademijâ, konačno i dijalektološki kadrovski tečajevi znanstvenih ustanova i dijalektološke katedre i kolegiji na sveučilištima. Kako je istraživanje dijalekata u prvom razdoblju redovno bilo podređeno izvandijalektološkim svrhama, mnogi su radovi fragmentarni ili jednostrani. Za drugo je razdoblje značajno, da radovi sve više nastoje obuhvatiti u obradbi što veći broj pojava, zato je prosječna dijalektološka radnja opsežnija u drugom razdoblju. U prvom je razdoblju

karakteristična prilična izoliranost pojedinih istraživanja, drugo se već počinje sa dva rada pretežno sintetičkog karaktera, od kojih je jedan dijalektološka karta. U drugom se dakle razdoblju obrađuje već hrvatskosrpsko jezično područje kao cjelina i izrađuje se nekoliko karata (Belić, Hraste), šira se istraživanja prostorno definiraju (Belić i Ivšić u prvom redu), pišu se i radovi opisne klasifikacione lingvističke geografije pojedinih zona (Ribarić), pa se čak uvode i neke pojedinosti lingvističke geografije u modernom smislu (Hamm). Ima i drugih razlika, no one su zanimljive samo za historijat dijalektologije. Osim toga razlike između tih dvaju razdoblja nisu apsolutne, ona su oba sastavljena od više faza, koje tek nizom kvantitativnih i kvalitativnih promjena dovode do dviju vremenskih cjelina s vlastitom fizionomijom, a u pojedinostima se to ne dijeli tako oštro. Već su spomenuta neka imena iz prelaznih godina, koja je teško definitivno smjestiti ovamo ili onamo. Tipičan je primjer Franjo Fancev, filolog velikog formata, koji kao dijalektolog ima bitne osobine i prvog i drugog razdoblja (iako je njegov dijalektološki rad važan i znatan, Belić na citiranom mjestu pretjerava, kad ga stavlja u isti red s Rešetarem, sa sobom i s Ivšićem).

Sve, što je izneseno, ne smijemo shvatiti, kao da dijalektološki rad prvoga razdoblja valja podcijeniti. On u danim znanstvenim i općim uvjetima nije ni mogao biti bitno drugačiji, a obavljani je posao dugo služio dijalektologiji i djelomično joj i danas služi. Spomenuo sam za primjer diletantizma rad Đure Šurmina iz prvoga razdoblja i skromnoga Mije Žuljića iz prelaznog doba. No oni su svoj posao pošteno izvršili, kako su najbolje umjeli, i njihovi rezultati koriste nauci i danas nakon pedeset i više godina i koristit će, sve dok se ne napišu bolje radnje. U prvom je razdoblju bilo ljudi, koji bi u drugo doba i u drugim uvjetima postali dijalektolozi najvećeg formata; uvjeren sam, da je takav bio na primjer Vatroslav Oblak, a popisu zaslužnih ljudi u Belićevu citatu iz Narodne enciklopedije možemo slobodno dodati i Ivana Milčetića, Matiju Valjavca, Luku Zoru, Armina Pavića, Peru Đorđevića i Grgura Jakšića, i sigurno ne ćemo pogriješiti. Osim toga u dijalektološki kapital prvoga razdoblja možemo slobodno ubrojati i obradbu Vukova jezika, koju su izvršili takvi ljudi kao Đuro Daničić i Tomo Maretić, iako ona uopće nije namijenjena u dijalektološke svrhe. Konačno tu spadaju i pojedinačne zaista dijalektološke intervencije Vatroslava Jagića, dosad najvećeg slavista svih vremena.

III.

Kao što ne smijemo suviše kritički gledati na prvo razdoblje naše dijalektologije, ne smijemo biti previše zadovoljni rezultatima drugoga, koje je upravo sada na izmaku. Uza sav napredak naše dijalektologije i uza sve zasluge dijalektologa vidimo i suviše bijelih mjesta na karti obrađenosti naših dijalekata, koju je objavio prof.

Hraste u I. knjizi *Hrvatskog dijalektološkog zbornika*. Prvi nedostatak današnje naše dijalektologije kao rezultata stogodišnjih napora bio bi dakle u slabom poznavanju terena. Jedni su govori poznati detaljno, iscrpno i svestrano, drugi samo općenito u okviru veće cjeline, u trećih su prikazane samo neke pojave, a četvrti, kojih je kudikamo najviše, gotovo su posve nepoznati, i mi možemo očekivati velika iznenađenja. Stanje je pogoršano time, što ni govori, koji su obrađeni u jednakoj mjeri, nisu ujedno obrađeni ni na približno jednak način, a osobito su velike razlike u izboru obrađivanih pojava, što ometa usporedbe. U radovima prvoga razdoblja prikazani su obično samo glasovi i oblici, u drugom im se razdoblju priključio naglasak, a sve su ostale jezične pojave ostale više manje neobrađene u većini dosadašnjih radova. I dalje, sama obradba nije uvijek na istoj znanstvenoj visini, ili, što je još teže, nije jednako pouzdana. To se sve može razumjeti iz izloženog razvitka naše dijalektologije. Nekoliko je činilaca odlučivalo, koji će govor biti prikazan: potrebe drugih jezičnih disciplina i uža specijalizacija piščeva, perspektiva važnosti otkrića na pojedinom terenu (što znatno utječe na afirmaciju pisca), piščevo podrijetlo, tehnička pitanja kao pristupačnost, udaljenost i ukupnost uvjeta za rad na pojedinom terenu, a ne može se nijekati ni faktor slučajnosti. Kako će teren biti obrađen, zavisilo je o razvojnom stupnju nauke i o osobnim kvalitetama pisca. Tri su dakle vrste praznina u našoj dijalektologiji, — terenske, predmetne i obrađivačke.

Drugi su nedostaci metodološke naravi. Prikazan je znatan napredak u drugom razdoblju u odnosu na prvo, ali još je uvijek ostalo dosta neiskorištenih metodoloških mogućnosti. Eksperimentalne metode nisu još dovoljno uvedene ni u kabinetskom, »institutskom« obliku, a one mogu dati pune rezultate samo na terenu. Osim toga one su zasad ograničene na glasove i ponešto akcent, a i to više manje statički. Metode lingvističke geografije kod nas su se uglavnom zadržale na opisnom i klasifikacionom stupnju, kartografija je tipološka, a ne pojavna, što znači da imamo karata, a nemamo atlasa. Glasovne, akcenatske, morfološke i rječničke pojave opisane su pretežno statički, zato je sintaksa zapostavljena, a osobito lingvističko-psihološki i lingvističko-stilistički momenti (iako tu ima u posljednjim fazama drugoga razdoblja pojedinačnih uspjeha). Znatan je metodski nedostatak naše dosadašnje dijalektologije, što se hrvatsko-srpsko jezično područje u odnosu na susjedne jezike obrađivalo dijalektološki prilično izolirano, a isto tako i njegovi pojedini dijalekti u odnosu jedni na druge. Mislim tu reći, da u nas komparativna istraživanja nisu u jezičnoj znanosti kao cjelini zaostajala za drugim disciplinama, za to je na primjer dovoljan dokaz svestrani Skokov rad, ali u čisto dijalektološkom smislu jesu. I na koncu — neke od modernih metoda nisu gotovo uopće našle primjene u našoj dijalektologiji, na pr. razne metode moderne sinhronne lingvistike (osobito strukturalističke), razne statističko-analičke metode i t. d. Sve bismo to mogli primijeniti ne samo u obradbi terena, nego i u historijskoj

dijalektologiji. Čudno je, što se kod nas fonologija, koja je u svijetu već davno stekla puna građanska prava, nije još mogla udomačiti. Sam prof. Belić, iako vrlo elastičan pri prihvaćanju i primjeni novih ideja, što znanost pokreću naprijed, nije pokazao zanimanja za fonologiju, čak se izrazio u smislu, da njezina primjena u našem jeziku ne daje mnogo (u skriptama svojih predavanja).

Osjetljive su slabosti u organizacionom i tehničkom pogledu. Uza sve spomenute uspjehe iz drugoga razdoblja moramo priznati, da smo u zaostatku za drugim narodima — nemamo dijalektoloških instituta s kadrovima, laboratorijima, stalnim bibliografskim, kartografskim, tehničkim i nakladnim djelatnostima i servisima, s dovoljnim sredstvima, s dugoročnim radnim planovima i s određenim organizacionim funkcijama. Osim toga nije bilo planske dugoročne kadrovske politike, radnici nisu bili u dovoljnom kontaktu s dijalektološkom djelatnosti u inozemstvu, slavenskom i neslavenskom.

Ima i izvandijalektoloških i izvanlingvističkih momenata, koji utječu na neka slaba mjesta u našoj dijalektologiji, bez njezine krivice i udjela. Ona mora surađivati s mnogim znanostima i njihovim granama, kako bismo zajedničkim rješavanjem pojedinačnih i sintetičkih problema došli do zajedničkih rezultata. Prirodno je, na primjer, da pitanje o podrijetlu stanovništva nekog područja rješavaju zajednički dijalektolozi i historičari: prvi će iz onih crta u dijalektu, arhaizama i inovacija, koje ne odgovaraju današnjem smještaju, postaviti hipotezu o prvobitnom staništu toga pučanstva; drugi će pokušati da dijalektološke indicije provjere povijesnim izvorima. Takve suradnje nema dovoljno, i to uzrokuje rasipanje snaga, t. j. dijalektolozi se na primjer previše bave poviješću, a historičari pokušavaju samostalno rješavati jezična pitanja. Moderniji je način t. zv. servisni odnos, vodi k cilju brže, neposrednije i s manjim ulaganjem napora. No to sve spada u metodološku i tehničku stranu pitanja, o čemu je već bilo govora. Sad želimo konstatirati, da je napredak dijalektologije omeđen napretkom drugih lingvističkih i nelingvističkih disciplina. Nije zadatak dijalektologije da riješi pitanje glagolskog vida u hrvatskosrpskom jeziku; to je sintaktičko pitanje, koje moraju rješavati naši i slavenski lingvisti, bez obzira da li se bave i dijalektologijom, dijalektolozi treba samo da ustanove i objasne stanje na terenima. Tako je i s općom akcenatskom teorijom, da uzmem samo ova dva najvažnija tipično slavenska problema, naglasak i glagolski vid. Ili na primjer pitanje supstrata, što je zadatak naših historičara jezika i komparativista, koji su dužni dati dijalektologiji gotove činjenice: dijalektolozi im mogu pružiti samo faktoografski servis. Svi ovakvi problemi koče dijalektologiju, ako predugo ostaju neriješeni. U istom ovom smislu napredak dijalektologije zavisi o nizu izvanlingvističkih disciplina: o historiji našoj i balkanskoj, o pomoćnim historijskim naukama kao paleografija i arhivistika, o raznim etnografskim granama, o književnoj i općekulturnoj povijesti i t. d. Kad bismo poznavali razvojne putove folklorne književnosti, neke bi se pojedinačne dijalektološke zagonetke lako rije-

šile, mnogi bi se leksički (etimološki, semantički) dijalektološki problemi razjasnili, da bolje poznajemo povijest svoje vlastite civilizacije. I tako dalje. Pri tome napredak dijalektologije podjednako ometaju neriješena znanstvena pitanja iz drugih struka kao i njihovi neriješeni tehnički problemi. Razvitak dijalektologije zavisi konačno i od nekih općih nauka kao fiziologije, fizičke i fiziološke akustike, psihologije i sl., — ali to je problem svake dijalektologije u svijetu. U nas se on postavlja ne toliko u teoretskom koliko u praktičnom, tehničkom smislu.

Razmotrivši tako stanje u našoj dijalektologiji uočavamo već prilično jasno, koji se zadaci pred nju postavljaju. Oni bi se programatski mogli ovako formulirati:

1. obraditi dosad neobrađene govore, nadopuniti jednostrane i provjeriti nedovoljno pouzdane obradbe.

2. ustanoviti razvoj naših dijalekata i njihove genetske odnose pa tako izgraditi kompletnu sliku o našem dijalekatskom mozaiku u prošlosti i sadašnjosti.

Te su dvije prve točke dugoročni maksimum, one su uvjetovane ostalim točkama neposrednog značaja i značenja.

3. stvoriti dijalektološki kadar i određene samostalne ili nesamostalne ustanove, u kojima se može usredotočiti organizacija i planiranje rada, laboratorijska tehnika, bibliografska i nakladna djelatnost. Treba izbjeći metodološki nesklad između takvih centara i osigurati koordinaciju i podjelu rada, i to terenskog i kabinetskog.

4. smjelo uvoditi metode moderne lingvistike. Treba se intenzivnije služiti eksperimentalnim metodama i tehnikom i prenijeti ih iz laboratorija na teren. U dijalektološkoj geografiji ne tražiti samo granice govornih tipova, nego i granice pojedinačnih pojava, t. j. treba da dobijemo ne samo dijalektološke karte, nego i atlase izoglosa. Znači, da je naša dosadašnja dijalektološka geografija bila samo opisna, klasifikaciona i sintetička, a treba da uz to bude i brojana, analitička, da uz vertikalne dobije i horizontalne pravce koordinatnog sustava. To su dva različita spoznajna procesa, koji se lijepo nadopunjavaju. Kad obrađujemo koji govor, moramo uočiti njegovu kompletnu strukturu, moramo pokušati da sagledamo i nekadašnje strukture toga govora na raznim vremenskim ravninama, a ne da samo pratimo razvoj izoliranih pojava. Strukturalno osvjetljenje može dati sasvim nova rješenja nekim našim dijalektološkim problemima. Jasno je pak, kako ne treba da padnemo u drugu krajnost i da strukturalističkim pretjeravanjima kopamo u dijalektologiji jaz između sinhronije i dijahronije, tu mora biti ravnoteža. Konačno, u analizu pojedinačnih pojava treba uz statičke unositi i dinamičke elemente, t. j. više psiholoških motivacija, više stilističkih momenata, više pažnje na funkcioniranje u govornom procesu.

5. ustanoviti prioritete u radu. Jedne nam nameće terenska situacija — naši govori nisu svi jednako sačuvani. U nekim krajevima mjesni govori žive punim životom, u drugima njima govore još samo

stariji ili najstariji ljudi. Njihova će biološka smrt biti, jasno, i smrt njihova dijalekta, a ako ne bude ubrzo obrađen, umrijet će i za nauku. Ta je komponenta osobito važna za mnoge čakavske govore, što se frontalno zamjenjuju najbližim štokavskim tipovima, i za mnoge štokavske govore, kojima infiltracija standardnih elemenata bitno mijenja strukturu. Drugi su prioriteti znanstvene naravi, — nisu svi govori podjednako važni: jedni, na prvi pogled nezanimljivi, daju svojim izoliranim arhaizmima podatke važne za cijelo hrvatskosrpsko jezično područje ili čak za slavistiku uopće, drugi pak, iako sami za se vrlo zanimljivi i osebujni, zapravo su rezultat novijeg procesa i njihove inovacije nemaju nikakva značenja čak ni za neposredne susjede. Rezultanta tih dviju komponenata, terenske i znanstvene, treba da uđe u sam temelj općega plana. Unekoliko poseban položaj zauzimaju izolirani oazni govori, koji su migracijama dospjeli na strano jezično područje. Njihov je znanstveni prioritet uvjetovan perspektivama, koje nude za objašnjenje predmigracionog stanja naših dijalekata, osobito ako je hipotetska ili već utvrđena domovina tih govora danas naseljena novim pučanstvom.

6. izvesti koncentrirane i kombinirane radove širega opsega, kako bi se ustanovilo dijalekatsko stanje hrvatskosrpskog jezičnog područja prije početka migracija, za jugoistočni dio toga područja i stanje prije balkaniziranja jezične strukture. Razumije se, da treba ustanoviti i putove, što su doveli do toga stanja, koje valja rekonstruirati. Ti su zadaci središnja, ključna točka hrvatskosrpske dijalektologije. Uz svestranu pomoć drugih naučnih disciplina, koja treba da pruži vanjske okvire, naša dijalektologija mora pažljivo, savjesno, minuciozno, organizirano i duhovito sastavljati djelić po djelić činjenica, koje može dobiti analizom pojedinosti iz pisanih spomenika, arhaizama u suvremenim govorima, naših elemenata u drugim jezicima i konačno materijala iz naših oaznih govora. Od tih se djelića mora jednom pojaviti cjelovit mozaik, kojega će šare donijeti sigurno i neke neočekivane rezultate. Mislim, da tu imaju naučni prioritet dvije skupine: *prvo*, krajnji sjeverozapad i krajnji jugoistok, treba ustanoviti ima li primarnih diskriminacija, što individualiziraju kajkavski i torlački dijalekt, ta dva hrvatskosrpska dijalekta, što svaki na svoj način nose prelazne oznake, i *drugo* zapadnoštokavska (Bosna, Slavonija, dijelovi Like, Korduna i štokavske Dalmacije) i vojvođanska zona; to su, čini se, dvije u tom pogledu najperspektivnije zone u štokavštini. Ima nade, i to dobro osnovane i dijelom potvrđene, da je bez stvarnoga temelja naš skepticizam u pogledu mogućnosti za ovakve rekonstrukcije; čak se čini, da je u našim govorima mnogo više kontinuiteta, nego što smo mislili. To bi značilo, da će trebati da u sasvim drugačijem svijetlu gledamo na procese uzrokovane migracijama, da im damo drukčiji karakter.

7. proučavati južnoslavensko područje kao cjelinu, ne dijeliti metodički hrvatskosrpski jezik od slovenskog, makedonskog i bugarskoga. Jezici, dijalekti i govori više ili manje su apstrakcije, jedine

su sigurne i izvjesne realnosti izoglose, a one na područjima, kao što je južnoslavensko, ne priznaju ni jezičnih ni dijalekatskih granica, pa ni granica među govorima. Zato se s modernim lingvističkim shvaćanjima slaže samo postupak, kakav je uobičajen u romanistici, a kakav se u posljednje doba s uspjehom primjenjuje i kod istočnih i kod zapadnih Slavena. Jedan je od rezultata *Zarys dialektologii języków zachodnio-słowiańskich* od Zdzisława Stiebera, poljskog učenjaka, koji je već više puta posjetio Jugoslaviju, pa i naš grad. Razumije se, da neizoliranost ne treba shvatiti u južnoslavenskim međama, treba rješavati i kompleksna pitanja neslavenskih supstrata i adstrata, pa eventualno i slavenskog s nejužnoslavenskim karakterom.

Mi smo sada na pragu trećega razdoblja u razvoju naše dijalektologije, razdoblja druge polovice našega stoljeća. Sedam točaka, što su ovdje iznesene, mogle bi nam poslužiti kao radni program ili bar programatski okvir, kojemu punu sadržinu i ne možemo još sagledati, a bilo bi i neskromno, da novom razdoblju već na početku pokušamo odrediti granice. Ali jedno ipak već možemo zaključiti, nešto, što je uvjet za svih sedam točaka radnog programa: u trećem razdoblju naša dijalektologija mora dobiti nov karakter, mora postati kategorijski nova, mora postati u punom smislu dijalektologija. Mogli bismo svih sedam točaka u ovoj ili onoj mjeni provoditi u život, a da to sve bude opet samo nova, savršenija, viša faza drugoga razdoblja, da bude zbrajanje novih rezultata sa starima, kvantitativni napredak a ne kvalitativni skok. Mogli bismo napredovati, ali ne i doći do cilja; da dostignemo cilj, potrebna je kvalitativna promjena, dijalektologija u punom smislu riječi. Naša je dijalektologija u prvom razdoblju bila dopunska lingvistička disciplina, u drugom se razdoblju osamostalila. Ali ipak ni u njemu nema prave dijalektologije, dijalektologija drugoga razdoblja ustvari je dijalektografija u praksi, a obična, normalna, neprilagođena lingvistika u teoriji. Jednostavan zbroj ovih dvaju elemenata, — to je naša dijalektologija drugoga razdoblja. Njihovo dijalektičko jedinstvo, u kojemu je drugi element nedjeljivo vezan s prvim, u kojemu je i drugom elementu dijalekt polazna točka i osnovni kriterij — to je nova kvaliteta, naša dijalektologija trećega razdoblja, to ona treba da postane.

Možemo ipak reći, da smo već prije nekoliko godina zakoračili u treće razdoblje, u prelaznim se godinama elementi uvijek isprepleću, pa to zamagljuje pogled. Skokovi se u razvitku primjećuju, tek pošto su izvršeni. Dosad sam u izlaganju namjerno izostavljao elemente trećeg razdoblja, a njih već ima i oni su znatno koncentrirani u značajkama mlađega naraštaja Belićeve škole, a izbijaju, doduše još uvijek pojedinačno i izolirano, i izvan te škole. Mislim, da se već pojavio i impuls, koji treba da kotač zamašnjak na široj fronti pokrene u treće razdoblje. To bi bila *Dijalektologija srpsko-hrvatskog jezika — Uvod i štokavsko narečje* od Pavla Ivića, knjiga što se nedavno pojavila. Ona je u duhu trećeg razdoblja, njezine dobre strane pripadaju budućnosti, njezini nedostaci odražavaju

prošlost, ili su samo početne nesigurnosti i nerazmjeri, obziri i strah pred nepoznatim. Ako po analogiji pretpostavimo i za treće razdoblje pet desetljeća, onda će se u prvom desetljeću idućeg stoljeća pisati o Ivićevoj *Dijalektologiji* onako, kao što je ovdje prikazan rad Belića i Ivšića na početku drugoga razdoblja.¹ No to već prelazi okvir moje teme. Važno je samo, da smo konstatirali, kako je hrvatskosrpska dijalektologija u naše dane na prijelomu. Čestice novoga već opstoje, treba da se samo zbiju i sklope u sustav, organizirani sustav novoga.

D. Brozović: THREE PERIODS OF THE DEVELOPMENT OF THE SERBO-CROATIAN DIALECTOLOGY

S u m m a r y

The author first defines the place of dialectology among other new branches of the science of language from which it categorically differs by comprising almost all of them and having a new subject of investigation, i. e. a dialect, a speech in its organic condition. Then the history of the Serbo-Croatian dialectology has been divided into three periods:

I. From the middle of the 19th century, when it began to exist as an auxiliary branch of our language history, the historical grammar and the science of the literary language, which the Croats and the Serbs have created basing it on the folkloric *koinē* of the so called *štokavian* dialects. At that period our dialectology was descriptive and thematically considerably onesided.

II. From the first years of the 20th century, when the Serbo-Croatian dialectology (owing to the works of Rešetar, Belić and Ivšić) becomes independent as a linguistic branch, it broadens its interests in themes and territory and gradually accepts some more modern methods. Yet, the dialectology of this period is only an ordinary sum of dialectography and applied linguistics.

III. From the first years of the 2nd half of our century it is characterised by the dialectology being completely independent (own aims, personnel, methods, theory) and on the other hand by important tasks, which it is to accomplish (the reconstruction of the premigration mosaic, the full description of the present condition and its projection on the atlas).

The analysis of the drawbacks and the results achieved in each period has been also made. At the same time, some specific features of the Serbo-Croatian dialectology have been analysed, especially the harm that it has suffered by the fact that the interest for dialects was in various ways subdued to the requirements of the literary (standard) language, which the Croats and the Serbs have formed very late and in highly specific circumstances. Finally, in connection with the transition from the second to the third period, the list of seven points of the perspective tasks and problems that are to be solved by the Serbo-Croatian dialectology is given.

¹ Otkako je ovo predavanje održano, izašla je i Ivićeva knjiga *Die serbo-kroatischen Dialekte*, za koju ta ocjena u još većoj mjeri stoji, a njegova opsežna knjiga *O govoru Galipoljskih Srba* samo potencira analogiju: iako je izašla nakon *Dijalektologije*, napisana je prije nje, kao što su i Rešetarevim i Belićevim sintezama prethodile monografije.